

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamındaki Genç Çiftçi Hayvancılık Projelerinin Verimliliğinin Araştırılması

Aysun YILMAZ¹, Mahmut KESKİN^{2*}

¹Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı Antakya/HATAY, ²Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fak. Zootekni Bölümü Antakya/HATAY

¹<https://orcid.org/0000-0001-9642-7233>, ²<https://orcid.org/0000-0002-8147-2477>

✉: mkeskin@mku.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş olan Genç Çiftçi Projesi uygulamasının Hatay ölçeğinde değerlendirilmesi için yapılmıştır. Çalışmada söz konusu projenin gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan sorunların belirlenmesi ve bundan sonra yapılacak benzeri nitelikteki projelerin daha verimli yürütülmesi için yararlı bilgilerin saptanması amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri, yetiştiriciler ile proje hakkındaki görüşlerini sorgulayan anket formu kullanılarak elde edilmiştir. Veriler SPSS paket programında frekans analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Proje sonunda yetiştiricilere istedikleri verim ile uyumlu hayvan dağıtılmadığı, yetiştiricilerinin eğitim seviyelerinin düşük olduğu, maddi durumu yetersiz olan yetiştiricilerin proje yararlanıcısı olarak seçilmiş olmaları nedeni ile hayvanların bakımında sorunlar olduğu, bu nedenle istenilen verimlerin alınmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, özellikle büyükbaş hayvanlarda üreme problemleri olduğu ve bu durumun zorunlu yapay tohumlama uygulamasından kaynaklanmış olabileceği de belirlenmiştir. Belirlenen bu aksaklıklara rağmen proje yararlanıcıları genel olarak hayvancılık yapmaktan memnun olduklarını ve bu işi sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma Makalesi

Makale Tarihi

Geliş Tarihi : 12.03.2020

Kabul Tarihi : 29.05.2020

Anahtar Kelimeler

Genç çiftçi
Koyun
Sığır
Sorunlar

Investigation of the Productivity of Young Farmer Livestock Projects under Rural Development Supports

ABSTRACT

This study was conducted to evaluate the application of the Young Farmer Project implemented by the Ministry of Agriculture and Forestry in Hatay scale. In the study, it was aimed to identify the problems experienced during the realization of the project in question and to find useful information for similar projects to be conducted more efficiently. A questionnaire was used to question the opinions of the breeders about the project. The data were evaluated by frequency analysis in SPSS package program. At the end of the project, it was detected that the animals were not distributed to the breeders in accordance with the desired yield aspect. Overall, the level of education of the breeders was low, the breeders with insufficient financial status were unsuccessful in the care of the animals because they were chosen as project beneficiaries, therefore the desired yields could not be provided. It has been determined that there are reproductive problems especially in bovine animals and this may be due to mandatory artificial insemination application. Despite these problems, the project beneficiaries stated that they are generally pleased with the animal husbandry and want to continue the work.

Research Article

Article History

Received : 12.03.2020

Accepted : 29.05.2020

Keywords

Young farmer
Sheep
Cattle
Problems

To Cite : Yılmaz A, Keskin M 2020. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamındaki Genç Çiftçi Hayvancılık Projelerinin Verimliliğinin Araştırılması. KSÜ Tarım ve Doğa Derg 23 (6): 1598-1607. DOI: 10.18016/ksutarimdog.vi.702656.

GİRİŞ

Türkiye’de 1990 yılında 40.5 milyon baş koyun, 11.0

milyon baş keçi ve 11.4 milyon baş sığır bulunurken, 2019 yılında koyun sayısı 37.3 milyon, keçi sayısı 11.2

milyon ve sığır sayısı 17.7 milyon olarak bildirilmiştir (Anonim, 2019). Türkiye’de 2019 yılı için toplam süt üretimi 23.0 milyon ton, kırmızı et üretimi ise 1.2 milyon ton olup kişi başına üretim aynı ürün sırası ile yaklaşık olarak 280 kg ve 14.5 kg’dır (Anonim, 2019). Türkiye’de kişi başına süt üretiminin yeterli, kırmızı et üretiminin ise yetersiz olduğu görülmektedir. Süt üretim fazlalığı nedeni ile zaman zaman hayvancılıkta ekonomik krizler ortaya çıkabilmekte ve bu dönemlerde ekonomik kaygılardan dolayı sütçü hayvanlar dahi et üretimi amacı ile kesilebilmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı bu gibi krizlerin yaşanmaması ve üreticinin desteklenmesi amacı ile zaman zaman hayvancılığa dayalı sosyal riski önleme projelerini hayata geçirebilmektedir. Bu projeler hazırlanırken mevcut durumun iyi analiz edilmesi, bölgelere ve hatta il ve ilçelere göre değişik stratejiler belirlenmesi önemli konulardır. Yani desteklenecek yada teşvik edilecek tür ve ırklar belirlenirken bölgenin coğrafi özellikleri ile yetiştiricilerin hayvancılık kültürleri ve mera durumları gibi değişik çevresel şartların dikkate alınması projelerin başarısı için elzem konulardır.

Hatay ili üretim miktarı, ekim alanı büyüklüğü ve ürün çeşitliliği bakımından önemli bir tarım bölgesidir. Yılda birden fazla üretimin gerçekleştirilebildiği, daha ekonomik olan sera ve örtü altı yetiştiriciliğinin çok yaygın ve geniş kitlelerce yapılabildiği Hatay ilinde tarla tarımının yanında hayvancılık ve meyve yetiştiriciliği de önemli geçim ve tarımsal üretim kaynaklarındandır.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2016-2018 yılları arasında Türkiye genelinde uygulanan Genç Çiftçi projesi kapsamında Hatay ilinde de değişik faaliyetler yürütülmüştür. Bu kapsamda ilde belirlenen çiftçilere koyun, keçi ve sığır dağıtımı yapılmıştır. Dar gelirli genç üreticilerin gelir seviyesini yükseltmek, köy ile bağlantısı olmasına rağmen şehirde ikamet eden genç nüfusun köye geri dönmesini ve tekrar tarımsal üretime kazandırılmasını sağlamak genç çiftçi projesinin amaçları arasındadır.

Bu çalışmada Genç Çiftçi Projesi kapsamında yararlanıcı olan yetiştiriciler ile anketler yapılmış olup, bu yararlanıcılarının sosyo-kültürel yapıları, projeden beklentileri ve beklentilerinin gerçekleşme seviyesi, proje ile ilgili sorunları ve çözüm önerileri ile yetiştiricilere dağıtılan küçükbaş ve büyükbaş hayvanların verimlilikleri belirlenmiştir. Çalışmada söz konusu projenin gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan sorunların belirlenmesi ve bundan sonra yapılacak benzeri nitelikteki projelerin daha verimli yürütülmesi için yararlı bilgilerin saptanması amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOD

Araştırmanın materyalini 2016 ve 2017 yılları için

Hatay il ve ilçelerinde Genç Çiftçi Projesi’nden yararlanan toplam 100 koyun ve 232 sığır yetiştiricisi arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen yetiştiriciler oluşturmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı her bir koyun yetiştiricisine 40 baş ve sığır yetiştiricisine 6 baş hayvan vermiştir. Bu kapsamda Kırıkhan, Samandağ, Defne, Payas, Dörtüol, Altınözü, Yayladağı ilçelerde 100 sığır ve 51 koyun yetiştiricisi ile yüz yüze anket yapılmıştır. Ankete katılan yetiştiriciler tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ankette yetiştiricilerin sosyal durumları, proje kapsamında almış oldukları hayvanlara ait bilgiler, bu projedeki memnuniyetleri, proje ile ilgili sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin bilgiler toplanmıştır. Anketlerde elde edilen veriler SPSS paket programında (SPSS Statistics 17) analiz edilmiş ve frekans tabloları oluşturulmuştur.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Sosyal riski önleme ve kırsal kalkınma projelerinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için proje yararlanıcılarının sosyo-ekonomik durumlarını doğru değerlendirmek önemli bir husustur. Çizelge’den de görüldüğü gibi genç çiftçi projesinden yararlanan koyun ve sığır yetiştiricilerinin çoğunluğu ilkökul mezunudur. Bu durum proje yararlanıcılarının eğitim seviyelerinin düşük olduğunu göstermektedir. Bunda proje yararlanıcıları seçilirken ilkökul mezunlarına daha yüksek puan verilmesinin etkisi bulunsa da hayvancılık sektöründe eğitim sorunu Türkiye için genel sorundur (Karademir ve ark., 2005; Hozman, 2014; Savaş ve Yenice, 2016; Aydın ve Keskin, 2018; Bebek ve Keskin, 2018; Aydın ve Keskin, 2019; Gül ve Örnek, 2019). Oysa ki, yetiştiricinin eğitim düzeyi yükseldikçe üretimde performans ve kârlılık artmaktadır (Köknaroğlu ve ark., 2007). Mevcut çalışmada proje yararlanıcısı yetiştiricilerin büyük çoğunluğunun 35 yaştan daha küçük olması değişik bölgeler için daha önce yapılan çalışmalar ile (Bilginturan, 2007; Dayan, 2007; Gül ve Örnek, 2018; Aydın ve Keskin, 2018) çelişkili görülse de Genç çiftçi projesinde gençlere öncelik verilmesi bu durumun en önemli sebebidir. Proje yararlanıcılarında çocuk sayısı genellikle 2, 3 ve 4 olarak belirlenmiştir. Çocuk sayısının daha önce yapılan değişik çalışmalarda (Dayan, 2007; Aydın ve Keskin, 2018; Bebek ve Keskin, 2018) ifade edilenlerden daha az olması da yetiştiricilerin genç olmasından yada bölgeler arasındaki “kaç çocuk sahibi olunmalı?” sorusuna bakış açısı farklılığından kaynaklanmaktadır. Çizelgeden görüldüğü gibi proje yararlanıcıları seçilirken kadınlara ek puan verilmesi ve kadınlar için pozitif ayrımcılık yapılması yararlanıcıların genellikle kadınlardan oluşması ile sonuçlanmıştır.

Hatay ili genç çiftçi projesi yararlanıcılarının çoğunluğu sadece hayvancılıkla uğraşmaktadırlar (Çizelge 2). Sığırcılık işletmelerinde, özellikle süt

sığırcılığında, kaba yemini kendisi üreten işletmeler kârlı üretim yapabilmektedirler. Bu nedenle projede yer alan sığırcılık işletmelerinde aynı zamanda bitkisel üretim yapma oranı koyunculuk işletmelerine

göre daha yüksek olmuştur. Proje yararlanıcıları arasında hayvancılık dışındaki alanlarda (işçi, şoför vs) ek iş yapanlarda yer almaktadır. Bu bulgular

Çizelge 1. Genç çiftçi projesi işletmelerindeki yetiştiricilerin bazı sosyo-kültürel özellikleri (%)
Table 1. Some socio-cultural characteristics of breeders in young farmer project enterprises (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Eğitim (Education)		
İlkokul (Primary school)	76.5	63.0
Ortaokul (Secondary school)	15.7	15.0
Lise (High school)	3.9	17.0
Üniversite (University)	3.9	5.0
Yaş (Age)		
18-25	14.0	19.0
26-30	25.4	26.0
31-35	29.2	25.0
36-40	21.6	25.0
40+	9.8	5.0
Çocuk sayısı (Number of children)		
Yok	9.8	18.0
1	7.8	4.0
2	27.5	24.0
3	33.3	26.0
4	13.7	23.0
5+	5.8	5.0
Cinsiyet (Sex)		
Kadın (Woman)	74.5	78.0
Erkek (Man)	25.5	22.0

Çizelge 2. Yetiştiricilerin yetiştiricilik, arazi ve ikamet durumları (%)
Table 2. Breeding, land and residence status of breeders (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Yararlanıcıların istihdam alanları (Employment areas of beneficiaries)		
Bitkisel ve hayvansal üretim (Plant and animal production)	17.6	38.0
Hayvansal üretim (Animal production)	70.6	48.0
Diğer (Others)	11.8	14.0
Arazi durumu (Land condition)		
Yok (No land)	45.1	35.0
Bahçe (Horticulture)	23.5	28.0
Tarla (Field)	25.5	24.0
Sulu tarla tarımı (Irrigated field farming)	5.9	1.0
Bahçe ve tarla (Horticulture and field)	0.0	12.0
Arazi sahipliği (Land ownership)		
Kendi malı (Own property)	25.5	19.0
Kira (Rented)	74.5	76.0
Diğer (Others)	0.0	5.0
Proje öncesi ikamet durumu (Pre-project residence status)		
Köyde (In village)	98.0	90.0
Şehirde (In city center)	0.0	2.0
Köyde ikamet şehirde çalışma (Residing in the village and working in the city)	2.0	8.0
Proje öncesi yapılan iş (Work done before the project)		
Ev hanımı (Housewife)	54.9	49.0
İşsiz erkek (unemployed man)	3.9	6.0
Mevsimlik işçi (seasonal worker)	3.9	6.0
Çiftçi (Farmer)	37.3	39.0

değişik araştırmacılar (Önal ve Özder, 2008; Kayar, 2011; Aydın ve Keskin, 2018) tarafından farklı bölgelerdeki yetiştiricilerin hayvancılığa ek olarak başka alanlarda faaliyet göstermeleri ile ilgili bulguları ile farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar bölgesel olarak hayvancılık kültürlerinin, köylerin kentlere olan mesafelerinden ve şehirlerdeki istihdam olanaklarının değişebilmesinden kaynaklanmaktadır. Genç çiftçi projesi yararlanıcıları genellikle arazisi olmayan yetiştiricilerdir ve çoğunlukla ev hanımlarıdır (Çizelge 2). Sınırlı miktarda (genellikle 1 dekarın altında) araziye sahip olan yetiştiriciler de bu arazilerinde bahçe ya da tarla tarımı yapmaktadırlar. Yetiştiricilerin tarımsal amaçlı kullandıkları arazilerin çoğunluğu ise kiralanmış arazilerdir. Bu yararlanıcıların nerede ise tamamı projeye katılmadan öncede köyde ikamet ettiklerini ifade etmişlerdir. Yani proje Hatay bölgesi için kentten köye tekrar göçü sağlayamasa da en azından istihdam yaratarak köyden kente göçü engellemeye katkı sağlamıştır. Bu sonuç üzerine proje yararlanıcıları seçilirken şehir merkezine uzak olan köylere/mahallere daha fazla puan verilmesinin de etkisi olmuştur. Yararlanıcılar seçilirken kadınlara öncelik verilmesi ev hanımlarının oranının yüksek olmasında etkili olmuştur.

Projede yer alan yararlanıcılar koyun olarak çoğunlukla İvesi koyununu sığır olarak ise Simmental ve Siyah Alaca sığırlarını talep etmişler ancak kendilerine çoğu zaman taleplerine uygun hayvan materyali dağıtılmamıştır (Çizelge 3). Projede küçükbaş hayvan yetiştiricilerine 38 dişi hayvan için 2 baş erkek hayvan verilirken sığır yetiştiricilerine yapay tohumlama yaptırmaları gerektiği belirtilerek erkek hayvan verilmemiştir. Bunun sonucu olarak Çizelge 4'den de görüldüğü gibi, koyun yetiştiriciliğinde sadece doğal çiftleştirme yapılırken, sığırlarda %79 oranında yapay tohumlama yapılmıştır. Ancak yetiştiriciler hayvanlarda kızgınlık tespiti ve suni tohumlama sırasında hayvanı zaptırap altına alma bilgi ve beceri eksikliği, tohumlama masrafı gibi sebeplerle, mevzuata aykırı olsa da, köyden temin ettikleri boğalar ile doğal aşım yaptırmayı tercih etmişlerdir. Yetiştiriciler protokol

gereği birkaç defa yapay tohumlama yaptırmış, gebelik elde edemeyince doğal aşımı tercih ettiğini belirtmişlerdir. Dört veya beş yapay tohumlamadan sonra gebelik elde edilmemiş olması ve bakanlık personeli tarafından, sözleşme gereği yapay tohumlamadaki ısrar kısırlık oranının artmasına sebep olmuştur. Kızgınlık toplulaştırma için maddi destek olmaması ve yetiştiricilerin bu uygulamanın önemini bilmemeleri nedeni ile proje sahasında kızgınlık toplulaştırmaya rastlanmamıştır. Hâlbuki yetiştiricilere en azından koç etkisi hakkında bilgi verilerek kızgınlık toplulaştırma yöntemi uygulamaları sağlanabilir. Koyun yetiştiricilerinin %3.9'u hayvanlarında döl tutma problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 4). Bütün koyun sürüleri tek bir sürü olarak düşünüldüğünde bu oran kabul edilebilir seviyededir. Diğer taraftan sığır dağıtılan yetiştiricilerin %84'ü hayvanlarının döl tutma problemi yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi yapay tohumlamanın zorunlu tutulması bu duruma sebep olan en önemli faktördür. Zira yetiştiriciler gebe kalmayan havanlarında doğal çiftleştirme uyguladıklarında gebelik elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum kızgınlık tespitinin doğru yapılamaması, tohumlamanın yanlış zamanda yapılması, düşük kaliteli sperma kullanılması yada yapay tohumlama uygulamasından kaynaklanmış olabilir. Hayvan yetiştiriciliğinde bir diğer önemli uygulama olan göbek bakımı konusunda da önemli eksiklikler tespit edilmiştir. Yetiştiricilerin sadece koyunculukta %15.7'si sığırcılıkta ise %41.5'i doğum sonrası göbek bakımı yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu oranın her iki tür için de %100'e çıkartmak gerekmektedir. Zira doğum sonrası mikroorganizmaların hayvanın vücuduna girebilmesi için en kolay yol göbek bölgesidir ve erken yaşta kuzu-buzağı ölümlerinde etkili olabilmektedir. Bu tip yetiştirme işlerinde uygulamalar ve hayvanların döl verimi ile ilgili bilgiler işletmeye ve bölgeye göre değişmektedir (Direk ve ark., 2000; Koyubende, 2005; Özçelik, 2005; Dayan, 2007; Bilginturan, 2008; Özyürek ve ark., 2014; Aydın ve Keskin, 2018; Aydın ve Keskin, 2019).

Çizelge 3. Proje yararlanıcılarının hayvan talepleri ve hayvanların özellikleri (%)

Table 3. Animal demands and animal characteristics of project beneficiaries (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Talep edilen hayvan tür ve/veya ırkı (Requested animal species and / or breed)		
Merinos/Simmental, Siyah Alaca (Merino/Simmental, Hosltein)	37.3	71.0
İvesi/Esmer (Awassi/Brown swiss)	54.9	3.0
Diğer/erkek besi (Other/ male for fattening)	7.8	26.0
Dağıtılan hayvan tür ve/veya ırkı (Distributed animal species and / or breed)		
İvesi koyunu (Awassi sheep)	8.1	0.0
Merinos koyunu (Merino sheep)	91.9	0.0
Etçi ırk sığır (Angus, Charollais vs) (Beef cattle, Angus, Charollais etc)	0.0	90.0
Yerli sığır ırkı (Native cattle breed)	0.0	10.0

Çizelge 4. Döl verim ve bazı gebelik-doğum dönemi uygulamaları (%)

Table 4. Fertility and some pregnancy-birth period applications (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
<i>Çiftleştirme yöntemi (Mating method)</i>		
Doğal aşım (Natural mating)	100.0	21.0
Yapay tohumlama (Artificial insemination)	0.0	79.0
<i>Kızgınlık toplulaştırma (Oestrus Synchronisation)</i>		
Var (Yes)	0.0	0.0
Yok (No)	100.0	100.0
<i>Döl tutms problemi yaşanma (Having pregnancy problems)</i>		
Var (Yes)	3.9	84.0
Yok (No)	96.1	16.0
<i>Doğum sonrası göbek bakımı (Postpartum umbilical care)</i>		
Var (Yes)	15.7	41.5
Yok (No)	84.3	58.5

Çizelge 5'den görüldüğü gibi bölgedeki genç çiftçi projesi yararlanıcılarının koyunculukta öncelikle yarı açık, sığırcılıkta ise öncelikle kapalı ahır tipini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Çalışmada hayvan barınaklarının koyun ve sığır yetiştiriciliğinde evin altında da olabildiği ancak ayrı bir lokasyona yapılan barınakların daha çok tercih edildiği belirlenmiştir. Hatay bölgesinde yarı açık ağıl ve ahır tiplerinin çoğunlukta olması bölgede Akdeniz ikliminin hüküm sürmesinin doğal bir sonucudur. Zira iklim özelliklerine göre tercih edilen ağıl yada ahır tipleri değişebilmektedir (Günel, 2006; Tilki ve ark., 2013; Elmas ve ark., 2014; Aydın ve Keskin, 2018; Aydın ve Keskin, 2019). Bölgede inşaat malzemesi olarak en ucuz ya da en kolay ulaşılabilen materyali kullandığını belirten yetiştiricilerin en fazla briket tercih ettikleri görülmektedir (Çizelge 5). Koyun yetiştiriciliğinde %66.7 oranında toprak zemin tercih edilirken sığır

yetiştiriciliğinde %82 oranında beton zemin tercih edilmektedir. Sığır yetiştiricileri hayvanların altını sık sık (her gün yada iki günde bir) temizledikleri için beton zemini, koyun yetiştiricileri ise gübre temizliğini ayda yada 2-3 ayda bir yaptıkları için toprak zemin tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Zira toprak zemin geçirgen olduğu için bu tip uzun aralıklı temizliklerde ağıl tabanının ıslak ya da çamur olmasını engellemektedir. Bunun için de hayvanlar gündüz meraya çıktıklarında ağıl akşama kadar havalandırılmakta ve rutubet sorun olmamaktadır. Bölgede barınaklarda çatı malzemesi olarak en fazla kiremit tercih edilmektedir (Çizelge 5). Bunu sırası ile çinko ve atermite takip etmektedir. Bu tercihler bölgelerin iklim özellikleri, malzemeye ulaşım kolaylığı, alışkanlıklar gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir (Günel, 2006; Aydın ve Keskin, 2018; Bebek ve Keskin, 2018).

Çizelge 5. Proje yararlanıcılarının hayvan barınak özellikleri (%)

Table 5. Characteristics of animal barns of project beneficiaries (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
<i>Barınak tipi (Barn type)</i>		
Kapalı (Free stall barn)	37.3	55.0
Yarı açık (Closed barn)	49.0	36.0
Yazın açık kışın kapalı (Free or closed due to the seasons)	13.7	9.0
<i>Barınak konumu (Barn location)</i>		
Müstakil (Self-contained)	53.9	67.0
Ev altı (Under the house)	46.1	33.0
<i>Barınak yapı malzemesi (Shelter building material)</i>		
Kerpiç (Adobe brick)	21.6	40.0
Briket (Briquette)	64.7	52.0
Diğer (Others)	13.7	8.0
<i>Barınak zemini (Shelter floor)</i>		
Beton (Concrete)	33.3	82.0
Toprak (Soil)	66.7	18.0
<i>Barınak çatı malzemesi (Shelter roofing material)</i>		
Kiremit (Tile roofing)	41.2	39.0
Çinko (Zinc roofing)	21.6	25.0
Atermite (Atermite)	11.7	11.0
Sandviç panel (Sandwich panel)	9.8	2.0
Diğer (Others)	15.7	23.0

Proje yararlanıcıları koyunculuk faaliyetlerini çoğunlukla merada otlatma ve ağıl içerisinde ek yemleme, sığır yetiştiriciliğinde ise ahır içerisinde yemleme şeklinde yapmaktadırlar (Çizelge 6). Sığır ve koyun yetiştiriciliğinde genellikle kesif yem kullanıldığı, yemin çoğunlukla satın alma şeklinde temin edildiği ve samanın en fazla tercih edilen kaba yem olduğu da çalışmada tespit edilmiştir. Koyun yetiştiricileri çoğunlukla hava şartları elverdiği ölçüde gündüz saatlerinde koyunlarını merada otlatmakta ve mera dönüşü ek yemleme yapmaktadırlar. Sığır yetiştiricileri ise hayvanlar genellikle meraya çıkarılmadan ahırda yemlenmektedirler. Bazı yetiştiricilerin tarla ya da yol kenarlarındaki otları biçtikten sonra ahıra taşıdıkları ve hayvanlarına kaba yem olarak verdikleri de görülmüştür. Koyun yetiştiriciliğinde her üç yetiştiriciden bir tanesi hayvanlarına kesif yem vermediğini ifade etmiştir. Bu oran sığır yetiştiricilerinde %8 olarak belirlenmiştir. Koyun yetiştiricileri genellikle hayvanlarını merada tutmakta ve ihtiyaç halinde hayvanlarına saman vermektedirler. Koyun ve sığır yetiştiricileri çoğunlukla kesif yemi hazır olarak satın almaktadırlar. Kesif yemi hazır olarak satın almayıp kendi işletmesinde hazırlayan yetiştiricilerin en fazla arpa, pamuk tohumu küspesi, buğday ve kepek; kaba yem olarak da saman tercih ettikleri görülmektedir. Bundan sonra tercih edilen kaba yemler ise yonca ve fiğ kuru otudur. Sığırçılık işletmelerinde silaj

kullanımının az olması hayvan sayısı az olan yetiştiricilerin silaj yapamaması ve silajı hazır olarak aldıklarında da maliyetinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle süt sığırçılığı işletmelerinde hayvanın sindirim hacmi dikkate alındığında sığırlarda yeterince kaliteli kaba yem verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle saman yerine kuru ot ve silaj kullanımı konusunda yetiştiriciler özendirilmeli ve teşvik edilmelidir. Genç çiftçi projesi yararlanıcıları içerisinde koyun ve sığır yetiştiricilerinin sırası ile %86.3 ve %26'sı hayvanları için mera imkanına sahip olduklarını belirtmişlerdir (Çizelge 7). Meraların nitelik ve nicelik bakımından yetersizliği nedeni ile mera sığırlar için önemli bir sorun olarak ifade edilmiştir. Otlatmada kullanılan meralar genellikle orman ya da tarla kenarlarındaki meralardır. Yetiştiricilerin şahsi mülkiyetinde olan mera oranı koyunculukta %0, sığırçılıkta %7.2'dir. Gerek kaba yem yetersizliği ve beslemede saman kullanımı (Ersoy, 1994; Tugay, 2004) ve gerekse meraların kalite ve miktar bakımından yetersizliği Türkiye genelinde yaşanmakta olan bir sorundur (Aydın ve Keskin, 2018; Bebek ve Keskin, 2018; Aydın ve Keskin, 2019). Diğer taraftan koyun yetiştiricileri çoğunlukla (%96.3) ananın verdiği sütü kuzularına emzirmektedirler (Çizelge 8). Dağıtılan koyunların çoğunlukla Merinos ırkından olması nedeni ile ana tarafından verilen süt sadece kuzuğu büyütme yetmektedir.

Çizelge 6. Hayvan besleme uygulamaları (%)
Table 6. Animal feeding applications (%)

	Koyun (<i>Sheep</i>)	Sığır (<i>Cattle</i>)
Besleme yöntemi (<i>Feeding methods</i>)		
Mera (<i>Pasture</i>)	7.8	0.0
Mera+ek yemleme (<i>Pasture + supplementary feeding</i>)	84.4	19.0
İçeride besleme (<i>indoor feeding</i>)	7.8	81.0
Kesif yem kullanımı (<i>Concentrated feed using</i>)		
Veriyor (<i>Giving</i>)	66.7	92.0
Vermiyor (<i>Not giving</i>)	33.3	8.0
Kesif yem temin yöntemi (<i>Concentrated feed supply method</i>)		
Kendi üretiyor (<i>Producing your own</i>)	21.6	14.7
Yemciden alıyor (<i>Buying</i>)	56.8	57.9
Her ikisi (<i>Both of them</i>)	21.6	27.4
Kesif yem için kullanılan hammaddeler (<i>Raw materials used for concentrated feed</i>)		
Arpa (<i>Barley</i>)	31.8	27.0
Buğday (<i>Wheat</i>)	25.0	10.8
Küspe (<i>Cake</i>)	15.9	28.8
Kepek (<i>Bran</i>)	27.3	29.7
Diğer (<i>Others</i>)	0.0	3.7
Kaba yem kullanım çeşitliliği (<i>Roughage usage variety</i>)		
Fiğ (<i>vetch</i>)	15.4	21.1
Yonca (<i>Alfalfa</i>)	14.0	28.4
Saman (<i>Straw</i>)	39.7	42.1
Mısır silajı (<i>Corn silage</i>)	23.2	6.3
Diğer (<i>Others</i>)	7.7	2.1

Çizelge 7. Proje hayvanları için mera durumu (%)

Table 7. Pasture status for project animals (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Mera imkânına sahip misiniz? (Do you have the possibility of pasture?)		
Evet (Yes)	86.3	26.0
Hayır (No)	13.7	74.0
Mera mülkiyet durumu (Pasture property status)		
Kendi malı (Own property)	0.0	7.2
Köy ortak malı (Village common property)	25.0	14.3
Orman ve tarla kenarı (Forest and field edge)	75.0	78.5

Çizelge 8. Süt emme dönemi ve süt üretimi (%)

Table 8. Suckling period and milk production (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Süt emme süresi (Suckling period)		
Sürekli (All milk of dams during lactation)	96.3	70.6
2-3 ay (2-3 months)	3.7	29.4
Yavru büyütme sistemi (Offspring rearing system)		
Analı, emişme (Suckling)	92.2	78.4
Kova/biberon ile anne sütü (dams' milk with bucket/bottle)	0.0	10.8
Mama (Milk replacer)	0.0	0.0
Emişme ve elden besleme (Both suckling and milk with bottle)	7.8	10.8
Süte ilave yem verme (Additional feeding with milk)		
Evet (Yes)	64.7	69.5
Hayır (No)	35.3	30.5
Verilen ek yem çeşidi (Supplementary feed type given)		
Kesif yem (Concentrated feed)	17.6	42.4
Kuru ot (Hay)	58.9	40.7
Kesif yem ve kuru ot (Concentrated feed and hay)	23.5	16.9
Sağım süresi (Milking period)		
Sağmıyor (No milking)	68.6	99.0
1-5 ay (1-5 months)	31.4	1.0
Sağım yöntemi (Milking methods)		
Elle (By hand)	100.0	76.0
Makine ile (By machine)	0.0	24.0
Süt veya ürünlerini pazarlama şekli (How to market dairy products)		
Perakende (Retail)	38.1	64.0
Mandraya (To dairy house)	-	16.0
Evde kullanım (Using at home)	61.9	20.0
Süt değerlendirme yöntemi (Milk evaluation method)		
Çiğ süt (Raw milk)	54.5	70.1
Peynir (Cheese)	15.2	5.2
Yoğurt (Yoghurt)	30.3	24.7

Kuzuların %64.7 'sine yaklaşık olarak 1 aylık yaştan itibaren kesif yem ve kuru ot olarak ek yemleme yapıldığı belirlenmiştir. Koyun sürülerinin %68.6 'sında sağım yapılmazken, özellikle yavrusunu kaybeden anaların sütünün tamamı ve diğer koyunlarda ise az miktarda da olsa memede kalan sütün sağıldığı belirlenmiştir (%31.4). Üretilen koyun sütleri genellikle ev ihtiyacı için kullanılmakta olup bir kısmı ise perakende olarak satılmıştır. Koyun sütü çoğunlukla çiğ süt olarak değerlendirilmekte, bunu yoğurt ve peynir olarak değerlendirme usulleri takip etmektedir. Bu uygulamalar da bölgeye ve çalışılan

ırkın özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir (Tölü ve ark., 2007; Elmaz ve ark., 2014; Aydın ve Keskin, 2018). Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde sağım makinesi kullanımının kısıtlı olmasında hayvan sayılarının az olması ve Merinos ırkı yetiştiriciliğinin yapılmasının etkileri bulunmaktadır. Buzağı beslemede çoğunlukla (%78.4) emiştirme uygulanmakta, işletmelerin %69.5'unda ilk aydan itibaren ek yemleme yapılmaya başlanmaktadır. Bu işletmelerde anaların %99'u hiç sağılmamıştır. Az da olsa sağılan süt ise %80 oranında satılmakta, %20 oranında ise ev ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Bu

tespitlerin daha önce değişik araştırmacılar (Kum, 2006; Önal ve Özder, 2008; Hozman, 2014; Aydın ve Keskin, 2019) tarafından sığırcılık işletmeleri için yapılmış araştırmalar ile farklılık göstermesi, Genç Çiftçi Projesi kapsamında Hatay'da dağıtılan hayvanların etçi ırktan olmalarından

kaynaklanmıştır.

Proje yararlanıcısı olan koyun ve sığır yetiştiricilerinin sırası ile %62.7 ve %94 oranında sağlık koruma uygulaması yaptıkları belirlenmiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Hayvan sağlığı uygulamaları (%)

Table 9. Animal health applicatios (%)

	Koyun (Sheep)	Sığır (Cattle)
Veteriner hizmetleri ve parazit uygulaması (Veterinary services and parasite application)		
Yılda bir kez iç-dış parazit mücadelesi (Internal-external parasite struggle once a year)	10.3	16.6
İlkbahar ve sonbaharda iç-dış parazit mücadelesi (Internal and external parasite struggle in spring and autumn)	21.7	8.8
İç-dış parazit mücadelesi yapmayanlar (No internal and external parasite struggle)	78.0	74.6
Vitamin takviyesi (Vitamin supplement)	35.5	24.9
İhtiyaç durumunda veteriner hekime başvuranlar (Those who apply to the veterinarian if needed)	32.5	49.7
Uygulanan aşılar (Applied vaccines)		
Çiçek (Smallpox)	16.4	14.7
Brucella (Brucellosis)	22.0	23.5
Enterotoksemi (Enterotoxemia)	8.8	0.6
Agalaksi (Agalactia)	4.4	0.6
Diğer (Others)	48.4	60.6
Karşılaşılan sağlık problemleri (Health problems encountered)		
Ayak ve tırnak hastalıkları (Foot and hoof diseases)	17.7	19.2
Mastitis (Mastitis)	16.1	5.8
Yavru atma (Abortus)	43.5	5.8
Güç doğum (Birth difficulties)	22.7	5.8
Diğer (Other)	0.0	63.4

Ancak sonraki sorulara vermiş oldukları cevaplar yetiştiricilerin sağlık koruma konusunda bilgi eksikliklerinin olduğunu ve bu amaçla eğitim faaliyetlerine ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Şöyle ki; koyun ve sığır yetiştiriciliğinde iç ve dış parazit mücadelesi yapmayanların oranı sırası ile %78.0 ve %74.6 olarak belirlenmiştir. İşletmelerde ihtiyaç halinde veteriner hekime başvuranların oranı koyunculuk ve sığırcılık işletmeleri için sırası ile %32.5 ve %49.7 olarak tespit edilmiştir. Bu durum işletme sahiplerinin maddi olanakları ve hayvan sayılarından kaynaklanmaktadır. Yetiştiriciler genel olarak devlet tarafından yapılan koruyucu aşıları uygulamaktadırlar. En fazla karşılaşılan sağlık problemi koyun yetiştiriciliğinde yavru atma (%43.5) sığır yetiştiriciliğinde ise ayak ve tırnak problemi (%19.2) olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte sığır yetiştiricilerinin %63.4'ü hayvanlarında değişik hastalıklar ile karşılaştıklarını ama teşhis konusunda bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Maalesef geleneksel koyun yetiştiriciliğinde koruyucu hekimliğin ihmal edilen bir alan olması burada da ortaya konulmuştur. Hayvan sağlığı ve hastalıkları konusunda önceki yıllarda yapılan çalışmalarda da

benzer bulgular yer almaktadır (Aksoy ve Yavuz, 2008; Karakuş ve Akkol, 2013; Özyürek ve ark., 2014).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada sonuç olarak; (a) Proje yararlanıcılarının eğitim seviyeleri düşüktür. Yetiştiricilerin çoğu ilkökul mezunudur. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi hayvancılıktan elde edilen gelirin de artmasına neden olacaktır. Eğitim seviyesi yüksek, kolay iletişim kurulabilir, yaptıkları ile diğer yetiştiricilere örnek olabilecek gençlerin projelerde daha fazla yer almaları sağlanmalıdır. (b) Bölgedeki meraların nitelik ve niceliği genellikle sığırlar için uygun değildir. Bu nedenle kaba yem kalitesi önemlidir, Kaba yem olarak saman yerine kuru ot ve silaj kullanımı yararlı olacaktır. (c) Bu tip projelerin başarısı için bölge gerçeklerine uygun olan tür ve ırktan hayvanlar yetiştiricilere dağıtılmalıdır. Zayıf mera karakterine sahip bölgelere sığır yerine koyun verilmesi daha isabetli olacaktır. (d) Özellikle sığır dağıtımında gebe hayvanlar tercih edilmelidir. Hayvanlar doğum yaptıktan sonra yapay tohumlama için kızgınlık takibi konusunda yetiştiricilerin eğitilmesi önemlidir. (e)

Aynı şekilde hayvan dağıtımını yapılacak yetiştiriciler bakım ve besleme konusunda da eğitilmeli ve bundan sonra projeye dahil edilmelidirler. (f) Bu tip projelerde hayvan verilen yetiştiricilere en az 1 yıl yem ve veterinerlik hizmeti desteği sağlanması projelerin sürdürülebilirliği açısından yararlı olacaktır. (g) Bu tip projelerde başarı doğru hayvanların doğru insanlara verilmesi ile gelecektir. Yani nitelikli hayvanlar yeterli eğitim almış, hayvan bakıcılığı konusunda tecrübeli insanlara verilmelidir.

TEŞEKKÜR

Yazarlar Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonuna (Proje no: 18.YL.037) maddi desteklerinden dolayı teşekkür ederler. Bu çalışma "Kırsal kalkınma destekleri kapsamındaki genç çiftçi ruminant hayvancılık projelerinin verimliliğinin araştırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

KAYNAKLAR

- Aksoy A, Yavuz F 2008. Hayvancılık İşletmelerinin Avrupa Birliğine Uyumu ve Rekabet Edebilirliği; Doğu Anadolu Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi 14(1): 37-45.
- Anonim 2019. Hayvansal Üretim <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 27.02.2020)
- Aydın MK, Keskin M 2018. Muğla İlinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Yapısal Özellikleri. Mediterranean Agricultural Sciences 31(3): 317-323.
- Aydın MK, Keskin M 2019. Muğla İlinde Süt Sığırcılığı Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu, Bazı Verim ve Yapısal Özellikleri. Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi 59(2): 57-63
- Bebek DT, Keskin M 2018. Mersin İlinde Koyun Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu Bazı Verim ve Yapısal Özellikleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 23(2): 315-329.
- Bilginturan S 2008. Burdur İli Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiriciler Birliği Üyesi İşletmelerin Yapısal Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 53 sy.
- Dayan YA 2007. Norduz Koyunu Yetiştiriciliği Yapılan Kimi İşletmelerin Yapısal Özellikleri. Yüzcüncü Yıl

- Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 49 sy.
- Direk M, Öztürk A, Boztepe S 2000. Konya İlindeki Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 14(21): 49-58.
- Elmaz Ö, Ağaoğlu ÖK, Akbaş AA, Saatçi M, Çolak M, Metin MÖ 2014. The current situation of small ruminant enterprises of Burdur province. Eurasian Journal of Veterinary Science 30(2): 95-101.
- Ersoy K 1994. Bursa İli Merkez İlçede Bulunan ve İthal İneklerle Çalışan İşletmelerde Bakım Besleme, Yönetim ve Ahır İçi Koşullarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 61 sy.
- Gül S, Örnek H 2018. Gaziantep İlinde Küçükbaş Hayvancılığın Yapısal Özellikleri: I Koyun Yetiştiriciliği. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 23(2): 307-315.
- Gül S, Örnek H 2019. Gaziantep İlinde Küçükbaş Hayvancılığın Yapısal Özellikleri: II Keçi Yetiştiriciliği. Hayvansal Üretim Dergisi 60: 89-96.
- Günal R 2006. Tekirdağ İli Merkez İlçeye Bağlı Köylerde Bulunan Koyun Ağıllarının Yapısal Özelliklerinin Belirlenmesi ve Geliştirilebilme Olanaklarının Araştırılması. Tekirdağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 78 sy.
- Hozman SB 2014. Sivas İli Damızlık Sığırcılığı Yetiştiricileri Birliğine Üye Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Hayvan Besleme Uygulamaları. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 171 sy.
- Karademir B, Saatçi M, Karademir G 2005. Kuzey-Doğu Anadolu'da Kış Mevsimi Süresince Sağlık ve Verimle İlişkili Sığırların Bakım Koşulları. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 52: 39-43.
- Karakuş F, Akkol S 2013. Van İli Küçükbaş Hayvan İşletmelerinin Mevcut Durumu ve Verimliliği Etkileyen Sorunların Tespiti Üzerine Bir Araştırma. Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 18(1-2): 9-16.
- Kayar Y 2011. Denizli Yöresi Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Barınakların Yapısal Yönünden Değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 124 sy.
- Koyubenbe N 2005. İzmir İli Ödemiş İlçesinde Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi Olanakları Üzerine Bir Araştırma. Hayvansal Üretim Dergisi 46(1):8-13.
- Köknaoğlu H, Demircan V, Yılmaz H, Dernek Z 2007. Besi Sığırcılığı Üretim Faaliyetinde Üreticilerin Eğitim Düzeylerinin Besi Performansı ve Karlılığa Etkisi. 5.Ulusal Zootekni Kongresi Bildirileri. 5-8 Eylül 2007, Van.

- Kum G 2006. Antalya İli Holstein Irkı Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Üye İşletmelerin Mevcut Durumu, Besleme Alışkanlıkları ve Sorunları. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 64 sy.
- Önal AR, Özder M 2008. Edirne İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Üye İşletmelerin Yapısal Özellikleri. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 5(2): 197-203.
- Özçelik M 2005. Burdur İli Sığırcılığının Durumu, Sorunları Ve Avrupa Birliği Normlarında ve Organik Hayvancılık Doğrultusunda Çözüm Önerileri. I. Burdur Sempozyumu, Burdur.
- Özyürek S, Koçyiğit R, Tüzemen N 2014. Erzincan İlinde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Yapısal Özellikleri: Çayırılı İlçesi Örneği. Journal Of Tekirdag Agricultural Faculty 11(3): 19-26.
- Savaş S, Yenice G 2016. Rize İlinde Yapılan Süt Sığırcılığının Mevcut Durumunun Araştırılması. Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi 11(1):74-83.
- Tilki M, Sarı M, Aydın E, Işık S, Aksoy AR 2013. Kars İli Sığır İşletmelerinde Barınakların Mevcut Durumu ve Yetiştirici Talepleri: I. Mevcut Durum. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 19(1): 109-116.
- Tölu C, Daş G, Yurdabak S, Uğur F, Konyalı A, Savaş T, Aktürk D, Türkan H 2007. Türkiye'nin Önemli Hayvancılık Bölgelerinden Biga Koyuncululuğuna Genel Bir Bakış. V. Zootekni Bilim Kongresi. 5-8 Eylül 2007, Van.
- Tugay A 2004. Giresun Yöresindeki Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Genel Değerlendirmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 89 sy..